

Magnus Söderlund

Ditt munskydd är en mask

I korthet

Användningen av munskydd har starkt negativa effekter på vår sociala interaktion. ■

Under coronapandemin fick vi vänja oss vid att Sverige ansågs följa en egen väg. En egen väg som vi faktiskt följde var hur vi namngav det som först var en ovanlig syn i det offentliga rummet men som sedermera blev vanligare: munskydd. Av någon anledning kallade vi detta för just munskydd, medan andra språk understryker att det handlar om en mask (*face mask*, *Schutzmaske*, *masque*). Och hur vi namnger ting – skydd eller mask – spelar roll, eftersom olika namn ger olika perspektiv.

Sett som ett medel för att skydda mot smittspridning är munskyddets historia förhållandevis kort. Den variant som var vanligast bland allmänheten under coronapandemin, ett engångsskydd av papper, har sina rötter i de skydd gjorda av gasbindor som vårdpersonal på sjukhus började använda i slutet av 1890-talet. När det gäller användning utanför sjukhusen finns bakgrunden i ett antal delstater och städer i USA som reagerade med omfattande interventioner i samband med utbrottet av spanska sjukan 1918. Skolor, kyrkor, teatrar, barer och dansetablissemang stängdes, antalet resenärer i kollektivtrafiken begränsades, aktiviteter som innebar folksamlingar ställdes in. Även hissfärder förbjöds i byggnader med färre än sex våningar. Och medborgarna uppmanades att bära munskydd utanför hemmet. Dessa skydd var gjorda av gasbinda och täckte både näsa och mun ("munskydd" blir därmed en missvisande beteckning). Medborgarna instruerades bland annat om att aldrig använda någon annans skydd och att desinficera det i kokande vatten omedelbart efter användning. Flera delstater införde dessutom bestraffningar för medborgare som inte bar skydd. I Arizona fick man böta tio dollar, och man riskerade även trettio dagars fängelse, om man inte hade skyddet på. Sådana straff förefaller att ha varit nödvän-

Om man talar ett språk där ett munskydd explicit benämns mask blir det naturligt att tänka på det just som en form av mask, något som döljer hela ansiktet eller delar av det”

diga, för skydden var inte populära: under en enda lördag i november 1918 grep polisen i San Fransisco 700 personer som inte hade skyddet på, och när skyddstvånget upphörde rapporterade media om hur folk samlades för att slita dem av sig, kasta dem på marken och stampa på dem.

Liknande uppmaningar att bära munskydd under spanska sjukan utfärdades även i Storbritannien och Japan. Därefter har påbud om att allmänheten bör använda skydd som täcker näsa och mun ibland återkommit vid andra sjukdomar, dock främst i en del asiatiska länder, till exempel Kina, Hongkong, Taiwan och Thailand under sars-epidemin 2003.

Studier som har gjorts i anslutning till sådana epidemier visar att folk i regel uppvisar en större ovilja att använda munskydd jämfört med andra spridningsdämpande aktiviteter, som att tvätta händerna och att hålla för munnen när man hostar, vilket antyder att många känner sig obekväma med munskydd. Om det är så kan det kanske förklara varför munskydd på offentliga platser har varit en synnerligen ovanlig syn i de flesta länder under perioder då ingen speciell smittspridning sker. Undantag finns dock, främst Kina och Japan. I Kina har de använts som skydd mot luftföroreningar, i Japan kom skydden att bli allmänt accepterade i vardagslivet efter att spanska sjukan hade klingat av, och de tycks dessutom ha blivit ett slags symbol för det modernas ankomst. Så den japanska allmänheten fortsatte att använda skydden under mellankrigsåren, och efter det andra världskriget, även under perioder utan smittspridning.

Om man talar ett språk där ett munskydd explicit benämns mask blir det naturligt att tänka på det just som en form av mask, något som döljer hela ansiktet eller delar av det, och då blir dess historia längre. Det är framför allt kvinnor som varit maskerade i offentligheten under olika epoker – såväl inom som utanför muslimska samhällen. Olika former av icke-religiösa slöjor tycks till exempel ha varit mode i Europa under medeltiden och renässansen.

Men i västvärlden inträffade en brytpunkt under franska revolutionen. Revolutionärerna förbjöd nämligen maskbärande år 1790 – redan några månader efter att de hade stormat Bastiljen. De retade sig framför allt på maskanvändningen under Mardi Gras-karnevalen i Paris, en praktik som tycktes främja degraderande och distraherande lättsamheter. Det franska maskförbudet reflekterade därför hur livet skulle vara under den nya ordningen – nyktert och värdigt. Det reflekterade också ett avståndstagande från monarkins hovkultur; den uppfattades som förljugen och full av hemlighetsmakeri, något som revolutionärerna ville ersätta med transparens och ärlighet. Ett eko av detta kunde för övrigt höras år 2011

när den franska regeringen sökte medborgarnas stöd för ett slöjförbud med kampanjen "La République se vit à visage découvert" (ungefär: I vår republik lever vi inte med ansiktet täckt).

Ett annat viktigt steg i riktning mot en mer formaliserad syn på det dolda ansiktet kom i USA under mitten av 1800-talet. Efter att grupper av beväpnade unga män iförda mask hade börjat protestera mot lokala hyreshöjningar, med flera dödsfall som följd, införde staten New York en lag som kriminaliserade ansiktsmaskering i det offentliga rummet. Därifrån går det en (inte helt) rak linje till samtiden i form av maskeringsförbud som i dag finns i flera amerikanska delstater och i Storbritannien. Sedan 2005 har även Sverige en maskeringsförbudslag. Och Ryssland införde en sådan lag 2012, några månader efter ett framträdande av Pussy Riot i Moskvas Frälsarkatedral.

Huvudargumentet tycks vara att masker försvårar identifiering av individer som begår brott, något som är problematiskt om man vill bestraffa lagöverträdare. Olika undantag finns dock, samtidigt som maskbärare i USA har bestraffats även om de inte begår (andra) brott. Och det är oklart vad konsekvenserna kan bli av att ha munskydd på sig i ett land som har både en maskeringsförbudslag och krav på att medborgarna ska ha munskydd. Om man till exempel bär munskydd för att inte bli smittad när man rånar någon, och åker fast, ska man då straffas även för att man var maskerad?

Oavsett om syftet är att skydda sig mot smitta eller att medvetet dölja sin identitet måste man i alla händelser betrakta det dolda ansiktet i vardagslivet som en ovanlig företeelse under modern tid. För oss som lever just nu, i alla fall i västvärlden, innebär det att endast ett försumbart antal av alla de ansikten som vi över huvud taget har sett har varit dolda. Medicinska experter har som bekant haft olika uppfattningar om det som vi i Sverige kallar munskydd ger någon större effekt när det gäller smittspridning. Men munskyddet har potential att påverka andra sidor av mänskliga relationer.

Studier av dem som burit munskydd offentligt under sars-epidemin i Hongkong 2003 visar att munskyddet påverkar bärarens syn på sig själv – inte bara på så sätt att man anser sig vara skyddad mot smitta, utan även som en känsla av kontroll i en osäker situation, att man är en ansvarstagande person, att man visar offentligt att man stödjer vårdpersonalens ansträngningar och att man är patriot. Och allt detta kan bidra till en positiv självbild, något som kan vara värdefullt under en pandemi. Eftersom vi människor ofta har en egocentriskt färgad syn på andra, kan en sidoeffekt bli att även andra som bär munskydd betraktas i positiva termer. Kanske kan

Oavsett om syftet är att skydda sig mot smitta eller att medvetet dölja sin identitet måste man i alla händelser betrakta det dolda ansiktet i vardagslivet som en ovanlig företeelse under modern tid"

också de goda förebilderna i populärkulturen som bär mask – till exempel Fantomen och Batman – bidra till att synen på maskbäraren blir positiv.

Dock finns det många möjligheter för munskyddsbäraren att bli negativt bedömd. En anledning är att ett ansikte med munskydd är så ovanligt i relation till alla ansikten utan munskydd som vi har exponerats för över åren. Och det som är ovanligt tenderar att bli betraktat i negativa termer av vår relativt lata hjärna, som helst inte vill ägna sig åt ansträngande informationsbehandling. Detta kan förklara varför företeelser som vi har begränsad erfarenhet av – till exempel mat, musik och personer från främmande länder – riskerar att bli negativt bedömda. Kanske kan därmed aversionen mot det som är ovanligt förklara varför en del personer som bär munskydd i USA blev trakasserade under coronapandemins inledningsfas.

En annan källa till negativa bedömningar är att den som bär munskydd kan bli betraktad som sjuk. Även i munskyddsvana länder finns det gott om vittnesmål från medborgare som indikerar att en person med munskydd uppfattas som sjuk – inte som någon som vill undvika att bli sjuk. Detta är problematiskt, eftersom vi människor sedan länge haft ett evolutionärt givet system för att motverka smittspridning genom att vara känsliga för möjliga tecken på sjukdom. Det innebär att vi är närmast programmerade att reagera på signaler som kan indikera att en person är sjuk, till exempel hosta och svettddroppar i pannan.

Samma system gör att många av oss även reagerar negativt på diverse substanser – blod, spott, urin, snor – som eventuellt skulle kunna vara smittbärande. Eftersom ett sådant system kan innebära väsentliga nackdelar om det inte reagerar negativt på verkliga hot har det dessvärre utvecklats till att vara överkänsligt, vilket innebär att även sådant som endast har en indirekt eller symbolisk koppling till smitta – till exempel att äta gräshoppor eller passionerade kyssar mellan syskon – kan ge samma sorts negativa överreaktioner. Och huvudkomponenten i dessa reaktioner är äckel, en stark känsla av obehag, som vanligtvis innebär en önskan att snabbt dra sig undan från det som är äckelframkallande. Om munskydd signalerar att bäraren kan vara sjuk kan detta alltså sätta i gång en närmast automatisk, programmerad reaktion som innebär att vi reagerar med äckel när vi möter en person som bär munskydd. Och när äckel väl har uppstått blir det svårt att interagera med den tillförsikt och det upphöjda lugn som kan behövas under en pandemi.

Munskyddets roll som döljande mask kan även skapa andra komplikationer för mänsklig interaktion. Det dolda ansik-

Om författaren

Magnus Söderlund är professor i marknadsföring, särskilt konsumentbeteende, och chef för Center for Consumer Marketing vid Handelshögskolan i Stockholm. Hans forskning handlar om hur konsumenterna reagerar på olika former av marknadsföring. ■

Den som ska ha munskydd i sociala sammanhang kan därför behöva förstärka de emotionssignalerna som ändå sipprar ut”

tet innebär en informationsförlust, men våra hjärnor tenderar att använda information som ändå finns på sätt som inte alltid leder till korrekta slutsatser. Det har till exempel visat sig att en munskyddsförsedd person kan komma att bli betraktad som kriminell eller upprorisk – hjärnan tar en genväg och använder sin tidigare erfarenhet av maskerade ansikten för att fylla på med underlag för en bedömning – vilket kan ge munskyddsbäraren negativa sociala poäng. Det känns avlägset nu, men när tv-rutorna i väst fylldes med munskyddsbärande kineser under sars-epidemin 2003 fanns det inte sällan en negativ underton i rapporteringen; munskyddet associerades med censur, centralstyrning och underkastelse, vilka är attribut som ytterligare kan förstärka negativa sidor av att ha munskydd.

Munskydd gör det dessutom svårare att identifiera andras emotioner. Ett icke dolt ansikte signalerar en mängd olika emotioner, som vi är duktiga på att avläsa och som ger oss nödvändiga riktlinjer för hur vi ska förhålla oss till en person. Ett möte mellan människor där inga emotionssignaler finns blir i själva verket närmast överkligt. Albert Camus fångade känslan bra i romanen *Pesten* när han beskrev ett möte mellan munskyddsbärande karaktärer som ett seminarium för statyer. Den som ska ha munskydd i sociala sammanhang kan därför behöva förstärka de emotionssignaler som ändå sipprar ut. Detta uppmärksammades under sars-epidemin 2003 då ett barnsjukhus i Toronto instruerade vårdpersonalen att medvetet överdriva ögonbrynens och ögonens rörelse i möten med patienterna och deras föräldrar. Förmodligen upplever dock många att sådana förstärkningar kan kännas nästan lika överkliga som frånvaron av emotionssignaler.

Ännu en komplikation är att vissa lyder uppmaningar att ha munskydd, medan andra inte gör det. Och en sådan variation ger upphov till interaktioner där endast den ena parten har munskydd. Ett experiment av forskare från Oxford visar att möten mellan maskbärare och icke-maskbärare medför att den som har mask blir den mest dominerande, vilket innebär att variation i munskyddsanvändning kan bidra till att maktbalansen rubbas i interaktioner på mikronivån.

När det gäller munskyddets potentiella effekter på hur vi betraktar andra människor, och på vad som händer i sociala relationer, tycks alltså antalet möjliga negativa effekter vara större än de positiva. I ljuset av detta ska vi kanske vara nöjda med att användningen av munskydd i Sverige under pandemin inte blev särskilt utbredd. Av allt elände som pandemin orsakade slapp vi antagligen en del av de utmaningar som uppstår när vi ska försöka umgås utan att se varandras ansikten. ■